Materiallar to’plami · Conference Proceedings

TIL, TARJIMA VA TA’LIM: GLOBAL KOMMUNIKATSIYA VA RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA YANGI YONDASHUVLAR

03 October 2026

UDK 378

TIL O‘QITISH METODIKASI VA RAQAMLI PEDAGOGIKA

O‘ZBEKISTON OLIY TA’LIMIDA TRANSFORMATIV TA’LIM: TALABALARNING TANQIDIY REFLEKSIYASI VA UZLUKSIZ TA’LIMINI RIVOJLANTIRISH

Nazokat Abdullayeva*

University of Science and Technologies

✉ nazokata725@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada transformativ ta’limning oliy ta’lim jarayonidagi ahamiyati, xususan, talabalarning tanqidiy fikrlashi, refleksiv yondashuvi va uzluksiz ta’limga tayyorligini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Transformativ ta’lim J. Mezirow tomonidan ishlab chiqilgan nazariyaga asoslanib, o‘quvchining mavjud bilimlarni shunchaki egallashi emas, balki o‘z qarashlari, taxminlari va tajribalarini qayta ko‘rib chiqishi orqali fikrlash tarzida chuqur o‘zgarish yuz berishini nazarda tutadi. Maqolada transformativ ta’limning asosiy bosqichlari, tanqidiy refleksiyaning o‘rni va zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan bog‘liqligi ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, O‘zbekiston oliy ta’limida muammoli vaziyatlar, munozara, loyiha asosida o‘qitish, raqamli vositalar va refleksiv topshiriqlardan foydalanish orqali transformativ o‘rganish muhitini shakllantirish imkoniyatlari yoritiladi. Tahlil natijalari transformativ ta’lim talabaning mustaqil fikrlashi, o‘z-o‘zini rivojlantirishi va hayot davomida o‘rganishga tayyorligini kuchaytirishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar

transformativ ta’lim, tanqidiy refleksiya, oliy ta’lim, uzluksiz ta’lim, talaba markazli ta’lim, raqamli pedagogika, Mezirow.

DOI: 10.5281/zenodo.23278742

ASOSIY QISM

Bugungi kunda oliy ta’lim oldida turgan asosiy vazifalardan biri talabalarga tayyor bilimlarni berish bilan cheklanib qolmasdan, ularni mustaqil fikrlaydigan, o‘z qarashlarini tahlil qila oladigan va yangi sharoitlarga moslasha oladigan shaxs sifatida rivojlantirishdir. Raqamli texnologiyalarning tez rivojlanishi, mehnat bozori talablarining o‘zgarishi va axborot hajmining ortishi ta’lim jarayonida yangi pedagogik yondashuvlardan foydalanishni talab qilmoqda.

An’anaviy ta’limda ko‘pincha bilimni o‘zlashtirish, takrorlash va baholashga asosiy e’tibor beriladi. Biroq zamonaviy universitet talabasi olingan ma’lumotni tahlil qilish, turli nuqtayi nazarlarni solishtirish, muammoni mustaqil hal qilish va o‘z qarorlarini asoslash qobiliyatiga ham ega bo‘lishi kerak. Shu nuqtayi nazardan Transformative Learning (transformativ ta’lim) muhim nazariy va amaliy yondashuvlardan biri hisoblanadi.

Transformativ ta’lim tushunchasi J. Mezirow tomonidan rivojlantirilgan bo‘lib, u ta’lim jarayonini insonning bilimlari bilan bir qatorda uning fikrlash doiralari va dunyoqarashida yuz beradigan o‘zgarish bilan bog‘laydi. Mezirowga ko‘ra, inson o‘zining mavjud qarashlari va taxminlarini tanqidiy tahlil qilganida yangi ma’nolarni shakllantirishi mumkin (Mezirow, 1991).

O‘zbekiston oliy ta’limida talaba markazli ta’lim, mustaqil ta’lim, raqamli pedagogika va amaliy kompetensiyalarni rivojlantirishga e’tiborning ortib borishi transformativ yondashuvdan foydalanish uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Ayniqsa, xorijiy tillarni o‘qitish jarayonida talabalarni real kommunikativ vaziyat-

larga jalb qilish, muammoli savollar berish va o‘z tajribalarini tahlil qilish ularning nafaqat til kompetensiyasini, balki fikrlash qobiliyatini ham rivojlantiradi.

Mazkur tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega. Tadqiqot metodologiyasining asosini Transformative Learning nazariyasiga oid ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, pedagogik konsepsiyalarni qiyoslash va ularning oliy ta’lim amaliyotidagi imkoniyatlarini aniqlash tashkil etadi. Mezirowning Transformative Learning nazariyasi, shuningdek, Cranton va Taylor kabi olimlarning ishlari tahlil qilindi.

Tadqiqotda tahlil, taqqoslash, umumlashtirish va pedagogik interpretatsiya metodlaridan foydalanildi. Asosiy e’tibor transformativ ta’limning tanqidiy refleksiya, talaba markazli ta’lim va lifelong learning bilan bog‘liqligini aniqlashga qaratildi.

Transformative Learning insonning mavjud bilim va qarashlarini yangi tajriba asosida qayta ko‘rib chiqish jarayonini anglatadi. Mezirow (1991) nazariyasida insonning dunyoni qanday anglashini shakllantiradigan “frame of reference” — fikrlash doirasi muhim o‘rin tutadi. Ushbu fikrlash doiralari insonning oldingi tajribasi, e’tiqodlari, qadriyatlari va ijtimoiy muhit ta’sirida shakllanadi.

Transformativ o‘rganish ko‘pincha talaba uchun odatiy qarashlarini qayta ko‘rib chiqishga sabab bo‘ladigan yangi tajriba yoki muammoli vaziyatdan boshlanadi. Bunday vaziyat “disorienting dilemma” deb ataladi. Masalan, talaba ilgari ma’lum bir masala haqida faqat bitta to‘g‘ri fikr mavjud deb hisoblagan bo‘lishi mumkin. Munozara, boshqa madaniyat vakili bilan muloqot yoki real muammoni o‘rganish natijasida u o‘z qarashlarini qayta ko‘rib chiqishga ehtiyoj sezadi.

Bu jarayonda **critical reflection — tanqidiy refleksiya** muhim ahamiyatga ega. Talaba “Men nimani bilaman?” degan savoldan tashqari “Nega men bunday fikrdaman?”, “Bu qarash qayerdan shakllangan?”, “Boshqa nuqtayi nazar mavjudmi?” kabi savollarni berishni o‘rganadi. Natijada o‘quv jarayoni oddiy ma’lumot olishdan chuqurroq intellektual faoliyatga aylanadi.

Lifelong learning yoki uzluksiz ta’lim insonning yangi bilim va ko‘nikmalarni butun hayoti davomida egallashga tayyorligini anglatadi. Transformativ ta’lim ushbu jarayon bilan bevosita bog‘liq. Tanqidiy refleksiyaga odatlangan talaba o‘zining bilim va kompetensiyalarini muntazam baholashga, kamchiliklarini aniqlashga va yangi maqsadlar belgilashga moyil bo‘ladi. Shu sababli refleksiya faqat dars yakunidagi “Nimani o‘rgandim?” savoli bilan cheklanmasligi kerak. Talabadan o‘zining o‘rganish strategiyasi, qiyinchiliklari va kelgusidagi rivojlanish yo‘nalishlarini tahlil qilish ham talab qilinishi mumkin.

Masalan, ingliz tili darsida talabalar turistik vaziyatni rolli o‘yin orqali bajarishlari, keyin esa o‘z kommunikativ tajribalarini tahlil qilishlari mumkin. “What was difficult?”, “Why did I have difficulty?”, “What would I do differently next time?” kabi savollar til amaliyotini refleksiv o‘rganish bilan birlashtiradi.

O‘zbekiston oliy ta’limida transformativ ta’limni qo‘llash uchun, avvalo, o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi munosabatni faqat “bilim beruvchi – bilim oluvchi” modeli bilan cheklamaslik muhim. O‘qituvchi fasilitator sifatida talabalarga savol berish, muhokama qilish, tajriba qilish va xulosa chiqarish imkoniyatini yaratishi mumkin.

Birinchidan, **muammoli ta’lim** talabalarning mavjud qarashlarini sinovdan o‘tkazishga yordam beradi. Real hayotga yaqin vaziyatlar talabalardan tayyor javobni emas, mustaqil yechimni izlashni talab qiladi.

Ikkinchidan, **munozara va dialog** turli nuqtayi nazarlarni ko‘rish imkonini beradi. Ayniqsa, til ta’limida madaniyatlararo mavzular, kasbiy vaziyatlar va ijtimoiy masalalar talabalarni o‘z qarashlarini asoslashga undaydi.

Uchinchidan, **loyiha asosida o‘qitish** bilimni amaliy faoliyat bilan bog‘laydi. Talabalar loyiha davomida ma’lumot izlaydi, uni baholaydi, guruh bilan ishlaydi va yakuniy natijani taqdim etadi.

To‘rtinchidan, **raqamli pedagogika** transformativ o‘rganish uchun qo‘shimcha imkoniyatlar yaratadi. Onlayn forumlar, interaktiv testlar, raqamli portfoliolar, video materiallar va hamkorlik platformalari talabalarning mustaqil va refleksiv faoliyatini qo‘llab-quvvatlashi mumkin. Biroq texnologiyaning o‘zi transformativ ta’limni kafolatlamaydi. Muhimi, raqamli vosita talabaning fikrlashi, muhokamasi va refleksiyasini faollashtirish uchun qanday qo‘llanayotganidir.

Nazariy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, Transformative Learning oliy ta’limda uchta o‘zaro bog‘liq yo‘nalishni kuchaytirishi mumkin: **tanqidiy fikrlash, refleksiv o‘rganish va lifelong learning**. Ushbu yon-

dashuvda talaba bilimni tayyor shaklda qabul qiluvchi emas, balki bilimning ma’nosini faol ravishda shakllantiruvchi subyekt sifatida qaraladi.

Transformativ ta’limni O‘zbekiston oliy ta’limida qo‘llashda madaniy va ta’limiy kontekstni hisobga olish zarur. Talabalarning oldingi ta’lim tajribasi, til darajasi, ijtimoiy-madaniy qarashlari va individual ehtiyojlari bir xil emas. Shuning uchun barcha talabalar uchun yagona refleksiya shaklidan foydalanish o‘rniga yozma refleksiya, juftlikdagi suhbat, guruh muhokamasi, loyiha va raqamli faoliyat kabi turli formatlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

XULOSA

Transformative Learning zamonaviy oliy ta’limda talabaning bilimini oshirish bilan bir qatorda uning fikrlash usulini rivojlantirishga qaratilgan muhim pedagogik yondashuvdir. Mezirow nazariyasida markaziy o‘rin egallagan tanqidiy refleksiya talabalarga o‘z qarashlari, taxminlari va tajribalarini tahlil qilish imkonini beradi.

O‘zbekiston oliy ta’limida ushbu yondashuvni muammoli ta’lim, munozara, loyiha asosida o‘qitish, raqamli pedagogika va refleksiv topshiriqlar orqali amaliyotga tatbiq etish mumkin. Ayniqsa, xorijiy tillarni o‘qitishda real kommunikativ vaziyatlar, madaniyatlararo muloqot va kasbiy topshiriqlar transformativ o‘rganish uchun samarali muhit yaratishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Cranton, P. (2016). Understanding and Promoting Transformative Learning: A Guide to Theory and Practice. Stylus Publishing.

[2] Illeris, K. (2014). Transformative Learning and Identity. Routledge.

[3] Mezirow, J. (1991). Transformative Dimensions of Adult Learning. Jossey-Bass.

[4] Mezirow, J. (Ed.). (2000). Learning as Transformation: Critical Perspectives on a Theory in Progress. Jossey-Bass.

[5] Taylor, E. W. (2007). An update of transformative learning theory: A critical review of the empirical research (1999–2005). International Journal of Lifelong Education, 26(2), 173–191.